

Переклад з німецької

## **Перехід до наближеного до природи лісівництва в Україні: доцільність, виклики та потенціал**

**Попков М., ChatGPT**

### **1. Наближене до природи та адаптивне лісівництво як нова парадигма**

Наближене до природи лісівництво (НЛГ) та адаптивне лісівництво слід розуміти не як набір окремих лісогосподарських практик, а як зміну фундаментальної філософії ведення лісового господарства. Обидва підходи пов'язані між собою відходом від спрощення лісових екосистем на користь короткострокової продуктивності та переходом до управління, заснованого на структурній складності, багатофункціональності та здатності лісів адаптуватися до невизначеного майбутнього.

У цьому контексті адаптивне лісівництво не є альтернативою наближеному до природного лісівництву, а слід розуміти як його подальший розвиток в умовах прискорення кліматичних, екологічних та соціальних змін. Його центральною ознакою є цілеспрямоване антропогенне втручання, спрямоване на прискорення природних адаптаційних процесів, включаючи міграцію видів, відбір стійких генотипів, формування змішаних і різновікових структур деревостанів та обмеження деструктивних біотичних і абіотичних чинників.

Всі інші форми ведення лісового господарства, які традиційно відносять до категорії "наближеного до природи" або "імітаційного" (постійні ліси, плентервальд, ліси із суцільним покриттям, різні форми індивідуальних, групових та фемельних рубок, а також методи імітації природних режимів), слід розглядати як інструменти реалізації цієї парадигми, а не як самостійні концепції. Історично вони виникли в різних країнах, у різних природних і соціально-економічних умовах і під різними назвами, тому утворюють не сувору наукову класифікацію, а скоріше широкий спектр практичних рішень, між якими не існує жорстких кордонів.

З часом цей інструментарій не звужується, а навпаки, ускладнюється і зазнає постійних змін, адаптуючись до нових викликів. Кожна країна стикається зі схожими проблемами, виходячи з власних природних, інституційних та культурних особливостей. Саме тому перехід до наближеного до природного лісівництва не може бути універсальним, а завжди набуває національно-специфічних рис.

### **2. Від ресурсної моделі до багатофункціонального ведення лісового господарства: європейський досвід переходу до наближеного до природи лісівництва**

Перехід європейських країн до наближеного до природного та адаптивного ведення лісового господарства був викликаний насамперед практичними причинами. Значне

збільшення частоти та інтенсивності лісових пожеж, буревіїв, снігопадів, масового поширення шкідників і хвороб, а також екстремальні кліматичні явища зробили очевидною нестабільність традиційних, схематичних форм ведення лісового господарства.

Першими і найбільш постраждалими виявилися ліси, які були створені штучно і засновані на методах господарювання, які або не зустрічаються в природі, або не дають стійких результатів у природних умовах. Це переважно одновікові монокультури обмеженого асортименту хвойних порід, які користуються високим економічним попитом.

Помилки минулого, пов'язані з наданням пріоритету короткостроковій продуктивності, були визнані експертами лісового господарства в багатьох країнах ще до початку нинішньої фази прискореної зміни клімату. У країнах Центральної Європи з давніми традиціями індустриального лісового господарства ці висновки стали основою для поступового переходу до моделей управління, орієнтованих на структурну стабільність і багатофункціональність лісів.

В останні два десятиліття, на тлі прискорення кліматичних змін, правильність цих висновків підтвердилася для значно більшої кількості країн і регіонів. Відхід від лісівничої моделі, орієнтованої на підвищення продуктивності за рахунок стабільності, та перехід до ведення лісового господарства на основі імітації природних процесів і збереження структурної складності деревостанів став однією з основ Європейського зеленого курсу та національних лісових стратегій країн-членів ЄС.

Слід підкреслити, що цей перехід у більшості європейських країн супроводжувався тривалим підготовчим етапом, який включав розвиток інфраструктури лісорозробок та кабельних кранів, кваліфікацію спеціалізованих кадрів, створення експериментальних і модельних ділянок та мартелоскопів, а також трансформацію систем планування та контролю. Навіть сьогодні в Європі тривають дискусії щодо допустимих темпів і форм поступової відмови від суцільнолісосічних систем, особливо в скандинавських і балтійських країнах, де економічні та соціальні ризики такого переходу оцінюються по-різному.

### **3. Запровадження наближеного до природи та адаптивного лісівництва в Україні: доцільність, можливості та обмеження**

#### **3.1 Чому Україна не може механічно перейняти європейський підхід до впровадження наближеного до природи лісівництва**

Україна має вагомі підстави орієнтуватися на багатий європейський досвід запровадження наближеного до природного та адаптивного лісівництва. Це і стратегічні зобов'язання в контексті зближення з Європейським Союзом, і участь у міжнародних екологічних ініціативах, і очевидне погіршення стану лісів та масштабна деградація окремих типів лісів.

Водночас, більшість аргументів на користь такого переходу мають загальний і багато в чому теоретичний характер, не підкріплені достатнім кількісним аналізом і лише в обмеженій мірі враховують специфіку українських лісів та лісоуправління. Механічне запозичення цілей, принципів та інструментів, які були розроблені в інших інституційних, економічних та історичних умовах, становить значний ризик.

Досвід європейських країн показує, що перехід до наближеного до природи лісівництва полягає не стільки у впровадженні окремих лісогосподарських практик, скільки у глибокій трансформації всієї системи управління лісовим господарством - від планування та підготовки кадрів, фінансових механізмів і структури ринку деревини до рівня відповідальності лісівників на місцях. Ігнорування цих відмінностей таїть у собі значні ризики і може призвести до того, що нові принципи будуть лише формально проголошені без жодних реальних змін у практиці ведення лісового господарства.

### **3.2 Типи лісів та проблемні території, на яких концепція наближеного до природи лісівництва може бути застосована і необхідна**

#### **3.2.1 Типи лісів, які апріорі потребують зміни підходів до ведення господарства**

Навіть без детального кількісного аналізу можна апріорі визначити групи деревостанів, для яких потреба у зміні підходів до господарювання є особливо очевидною.

До них насамперед належать ялинові монокультури, які були створені в умовах, де без втручання людини розвивалися б переважно мішані ліси за участю бука, ялиці, ялини та великої частки інших листяних деревних порід. Масове всихання таких деревостанів у Карпатському регіоні є яскравим прикладом обмеженості моделі лісового дерева, орієнтованої на структурне спрощення та короткострокову продуктивність.

Подібні проблеми характерні і для чистих соснових насаджень на багатих на поживні речовини ґрунтах, де під впливом природної динаміки розвиваються складні, часто двоярусні ліси з домінуванням сосни та дуба. У таких деревостанах деградація проявляється менш різко, ніж у ялиниках, але характеризується зниженням стійкості до пожеж, шкідників і посухи, а також систематичним погіршенням якості деревини.

Особливої уваги потребують ліси, які не мають або майже не мають аналогів в інших європейських країнах. До них відносяться малоцінні насадження дуба звичайного, робінії та інших порід, які раніше використовувалися на дрова з коротким періодом ротації, занепадаючі культури швидкорослих деревних порід з невдалих програм промислового лісорозведення, чисті соснові деревостани на піщаних, льодовиково-річкових відкладах у степовій зоні, які історично були створені штучно далеко за межами природного ареалу сосни, а також інші типи деревостанів, які були штучно поширені далеко за межами їх природного ареалу. Більшість цих деревостанів не управляються планомірно, а це означає, що їхній майбутній розвиток залишається невизначеним.

Досвід європейських країн показує, що за таких умов ефективними є заходи, спрямовані на поступове збільшення різноманітності порід і віку дерев, сприяння природному поновленню, формування мішаних і різновікових деревостанів та адаптацію складу деревних порід з урахуванням ґрунтово-кліматичних і орографічних факторів.

### **3.2.2 Проблеми та завдання, які необхідно вирішити в контексті переходу до наближеного до природного лісівництва**

Схематичний підхід до зміни парадигми ведення лісового господарства ігнорує низку принципово важливих питань, які можуть і повинні бути вирішені в процесі переходу до наближеного до природного лісівництва.

Понад два десятиліття незалежні експерти вказують на факти, які досі не отримали системного пояснення. Зокрема, залишається незрозумілим, чому порівняно з європейськими країнами зі схожими ґрунтово-кліматичними умовами Україна має нижчі темпи приросту лісів, використовує значно менші обсяги деревини, досягає надзвичайно низької частки цінної деревини в кінцевому використанні і в той же час має надзвичайно високу частку лісів, які фактично виключені з активного лісокористування.

Пошук відповідей на такі питання є надзвичайно важливим, оскільки дозволяє краще зрозуміти приховані структурні проблеми та формує основу для їх ефективного вирішення. Без такого аналізу навряд чи варто очікувати успішного переходу до наближених до природних систем господарювання.

Не слід також забувати, що перехід до наближеного до природного лісівництва дає чудову можливість запровадити підходи, які до цього часу майже не використовувалися в Україні. До них відносяться заходи зі збереження води, відновлення рідкісних оселищ, боротьба з інвазійними видами, сприяння поширенню посухостійких видів і популяцій дерев, а також активне відновлення біорізноманіття.

---

### **3.3 Рамкові умови українського лісового господарства, які необхідно враховувати при розробці стратегії наближеного до природного лісівництва**

Сучасна система управління лісовим господарством в Україні успадкувала радянську модель управління, яка базується на централізованому плануванні та формальному дотриманні нормативних актів. В умовах ринкової економіки, що розвивається, це призвело до перетворення державних лісгосподарських підприємств на монопольні економічні структури, які виступають власниками заготовлених лісових ресурсів і в першу чергу орієнтовані на максимізацію власних прибутків. Для такої моделі довгострокове планування, пов'язане зі зростанням витрат, відкладеними ефектами та інвестиціями у стабільність лісів, є принципово нетиповим, що прямо суперечить логіці наближеного до природи та адаптивного лісівництва.

Кадрова політика в секторі значною мірою зосереджена на адміністративному контролі та лояльності, а не на технічній компетентності та здатності приймати контекстуальні рішення. Роль дільничного лісничого спотворена і здебільшого зведена до функції виконавця нормативів і планових завдань, що значно обмежує його здатність до адаптивного управління та особисту відповідальність за результати ведення лісового господарства.

Система лісогосподарського планування продовжує базуватися на моделях вікових класів, нормах рубок та стандартизованому віці експлуатації, які лише в обмеженій мірі сумісні з принципами неперервності лісового покриву та наближеного до природи ведення лісового господарства. Послаблення інституційної незалежності управління лісовим господарством призвело до зниження якості лісогосподарської інформації та довіри до цих даних, а санітарні рубки все частіше використовуються як інструмент компенсації помилок у плануванні та фінансових дисбалансів.

Економічна модель лісового господарства України зосереджена на заготівлі деревини, доходи від продажу якої є фактично єдиним джерелом фінансування галузі. У такій моделі всі заходи, що передбачають зменшення обсягів використання та збільшення витрат, сприймаються як економічно ризиковані, незалежно від їхньої довгострокової екологічної та лісогосподарської доцільності.

Крім того, існують інші обмеження, вплив яких на перехід до наближеного до природного ведення лісового господарства потребує детального аналізу, зокрема

- Конфлікт інтересів між державою як власником лісів та економічно активними лісогосподарськими підприємствами;
- відсутність зв'язку між функціональним зонуванням лісів та режимами господарювання;
- надмірно висока частка лісів, які залишаються без активного господарювання до стадії всихання;
- схематичний та формальний підхід до збереження біорізноманіття;
- пріоритетність логіки темпів рубок як фундаментального принципу управління;
- орієнтація на обсяги рубок, а не на якість і стабільність деревостанів;
- нехтування ландшафтно-екологічними підходами та заходами з поліпшення оселищ;
- систематичні помилки в оцінці продуктивності лісів та плануванні лісокористування;
- недостатня якість наукового та кадрового забезпечення галузі.

Можна визнати, що впровадження наближеного до природного та адаптивного ведення лісового господарства в існуючих інституційних та економічних умовах

вимагає наявності достатнього і надійного довгострокового фінансування та готовності прийняти тимчасові фінансові втрати. На перехідному етапі такі втрати неминучі як внаслідок додаткових витрат на розширення лісогосподарської та іншої інфраструктури, на планування, підготовку та підвищення кваліфікації персоналу, моніторинг, так і внаслідок зменшення поточних доходів через скорочення обсягів використання, зміну структури використання та відмову від найпростіших і найефективніших управлінських рішень. Без визнання цих факторів і врахування їх у стратегії реформування перехід до наближеного до природного ведення лісового господарства несе в собі високий ризик формалізації та втрати довіри з боку лісогосподарської практики.

#### **4. Оцінка представленої стратегії впровадження наближеного до природного та адаптивного ведення лісового господарства та плану її реалізації**

##### **4.1 Загальна оцінка стратегії та плану впровадження**

На концептуальному рівні представлена стратегія впровадження наближеного до природного та адаптивного ведення лісового господарства відображає сучасні європейські уявлення про необхідність переходу від спрощених моделей ведення лісового господарства до управління, заснованого на стабільності, структурній складності та багатофункціональності лісів. Використана термінологія відповідає сучасному міжнародному дискурсу та відображає розуміння ключових викликів, що стоять перед лісовим сектором.

Разом з тим, аналіз змісту стратегії та плану її реалізації показує, що документ у його нинішній редакції переважно описує бажаний цільовий стан системи, але недостатньо розкриває механізми переходу від реально існуючих рамкових умов ведення лісового господарства України до задекларованої моделі. Це створює розрив між стратегічними цілями та можливостями їх практичної реалізації.

План імплементації має переважно декларативний характер, незважаючи на загалом правильно сформульований перелік заходів. Передбачені заходи не мають логічної послідовності та не організовані у ресурсно забезпечену послідовність, відсутня чітка розстановка пріоритетів, майже не враховані інституційні, кадрові та економічні обмеження, виявлені під час аналізу стану лісового господарства.

##### **4.2 SWOT-аналіз стратегії впровадження наближеного до природного лісівництва в умовах України**

###### **Сильні сторони**

- Значні лісові площі та висока різноманітність природних умов, що дає змогу випробовувати різні моделі наближеного до природного ведення лісового господарства.
- Наявність науково-технічного потенціалу, у тому числі експертів зі знанням європейської практики ведення лісового господарства.

- Політична орієнтація на зближення з Європейським Союзом та участь у міжнародних екологічних ініціативах.
- Накопичені проблеми стабільності лісів, які все більше унеможливають збереження статус-кво.

#### **Слабкі сторони**

- Інституційна несумісність принципів наближеного до природи лісівництва з існуючою системою ведення лісового господарства.
- Планування на основі класів віку та норм рубок, що важко узгодити з логікою системи суцільного лісового покриву.
- Обмежена автономія районного лісного та відсутність персональної відповідальності за довгострокові результати.
- Економічна модель, яка переважно орієнтована на обсяги рубок.
- Недостатня якість інформації щодо ведення лісового господарства та слабкий зв'язок даних з управлінськими рішеннями.

#### **Можливості**

- Використання переходу до наближеного до природного лісівництва як можливості для далекосяжної модернізації системи управління лісовим господарством.
- Ініціювання пілотних проектів та зразкових лісових районів.
- Підвищення стійкості лісів до кліматичних та біотичних ризиків.
- Підвищення якості деревини та зменшення довгострокових втрат.

#### **Ризики (загрози)**

- Формальне запровадження наближеного до природного лісівництва без зміни основної логіки управління.
- Економічні втрати на перехідному етапі без відповідних механізмів компенсації.
- Дискредитація ідеї наближеного до природи лісівництва у разі невдалого впровадження.
- Посилення деградації лісів на тлі прогресуючих змін клімату.

---

### **4.3 Критичні невідповідності між принципами наближеного до природи лісівництва та існуючою системою управління**

З точки зору європейця, особливо німецького лісівника, наближене до природи лісівництво не можна розуміти як набір окремих лісогосподарських заходів або

обмежень. Це радше фундаментальна зміна в логіці прийняття рішень - від нормативного і централізованого до контекстно-залежного і професійно підтримуваного контролю.

У цьому контексті слід підкреслити кілька фундаментальних невідповідностей:

- Наближене до природи лісове господарство важко узгодити з системою, в якій районний лісничий діє переважно як виконавець затверджених стандартів і планів, а не як автономний професіонал, відповідальний за стан лісу на ввіреній йому ділянці.
- Лісове планування на основі класів віку та нормативного віку експлуатації прямо суперечить управлінню різновіковими та структурно складними деревостанами.
- Зосередженість на обсягах рубок як головному показнику ефективності суперечить суті наближеного до природи лісівництва, в якому успіх оцінюється на основі стабільності, структури та якості лісових екосистем.

Якщо ці фундаментальні елементи існуючої системи будуть збережені, наближене до природи лісівництво неминуче ризикує бути зведеним до формальної відмови від окремих методів господарювання (наприклад, суцільних рубок) без будь-яких фактичних змін у змісті господарювання.

#### **4.4 Оцінка плану імплементації та необхідні передумови для його подальшого розвитку**

План імплементації стратегії не передбачає самостійного та обов'язкового підготовчого етапу як частини переходу. Однак європейський досвід показує, що без попереднього з'ясування низки фундаментальних питань успіх запровадження наближеного до природного лісівництва є малоімовірним. До таких питань, зокрема, належать

- кваліфікація кадрів та формування професійного ядра фахівців лісового господарства, здатних працювати в логіці наближеного до природи лісівництва;
- зміна підходів до планування та інвентаризації лісів;
- розширення інфраструктури, необхідної для вибіркового та дбайливого управління;
- визнання та врахування економічних втрат і додаткових витрат перехідного періоду.

Без послідовного підходу до виконання цих завдань план імплементації залишатиметься вразливим і нестабільним.

---

#### **4.5 Необхідність попереднього перегляду стратегії та автономних сфер діяльності**

На цьому тлі видається доцільним розглядати стратегію наближеного до природного лісівництва як документ, що потребує попереднього перегляду на основі сучасного аналізу стану лісового господарства та широкої технічної дискусії щодо цілей, інструментів та етапів реалізації.

Слід підкреслити, що ряд заходів, які відповідають логіці наближеного до природи лісівництва, можуть і повинні бути реалізовані незалежно від остаточного прийняття стратегії. До них відносяться

- Пілотні проекти та зразкові лісові райони;
- заходи з відновлення гідрологічного режиму та водозатримання;
- збереження лісових галявин, луків, розріджених деревостанів та мозаїчної структури ландшафту
- перегляд підходів до охорони біорізноманіття з посиленням акценту на активному управлінні оселищами;
- підготовчі освітні програми, навчальні курси, методичні посібники, а також мартеноскопи та експериментальні демонстраційні об'єкти, які дають змогу на практиці проілюструвати логіку та етапи переходу до наближеного до природи лісівництва в різних природних та експлуатаційних умовах.

Такі заходи допомагають знизити ризики, отримати практичний досвід та сформувати професійну спільноту ще до початку масштабного впровадження наближеного до природи лісівництва.

#### **4.6 Питання для широкого професійного обговорення**

З метою подальшого опрацювання стратегії та розробки реалістичного плану її реалізації пропонується винести на широке обговорення за участю українських та європейських експертів наступні питання:

1. Наскільки існуюча система ведення лісового господарства в Україні сумісна з принципами наближеного до природи лісівництва без попередньої фундаментальної трансформації цієї системи?
2. Чи слід офіційно встановити обов'язковий підготовчий етап для запровадження наближеного до природи лісівництва і яка мінімальна тривалість такого етапу необхідна для цього?
3. Які економічні втрати та додаткові витрати перехідного періоду є неминучими і як їх можна компенсувати?

4. Які елементи європейського досвіду впровадження наближеного до природи лісівництва можуть бути перенесені в Україну, а які потребують докорінної адаптації?
5. Яку роль мають відігравати практики, наукові установи, освітні організації та природоохоронний сектор у підготовці та впровадженні наближеного до природи лісівництва?
6. Яку роль може і має відігравати міжнародне співробітництво у підготовці та впровадженні наближеного до природного лісівництва в Україні?

Йдеться не лише про фінансову підтримку, а й про передачу практичного досвіду, реалізацію спільних пілотних проектів, технічну підтримку, підготовку та підвищення кваліфікації фахівців і критичну зовнішню оцінку прийнятих рішень.

Отримання зворотного зв'язку від українських та європейських експертів з цих питань видається ключовою передумовою для подальшого вдосконалення стратегії та підвищення ймовірності її успішної імплементації.

Питання багатофункціональності лісів заслуговує на особливу увагу і буде винесено в окрему тему обговорення під час семінару. Цей аспект має принципове значення для України і значною мірою характеризує поточний стан та перспективи розвитку лісового сектору. Перехід до наближеного до природного лісівництва без чіткого концептуального осмислення та аналітичного обговорення багатофункціональності лісів, механізмів її врахування в лісогосподарському плануванні та економіці, а також без узгодження пріоритетів між різними функціями лісів ризикує залишитися незавершеним. На цьому тлі видається доцільним розглядати багатофункціональність лісів як самостійну сферу аналізу та дискусії, яка потребує власної аргументації та окремого фахового діалогу.